

پیشگفتار

در طی چند سالی که تدریس حقوق مالکیت معنوی به عنوان یک واحد درس اختیاری دوره کارشناسی حقوق دانشگاه شاهد به من سپرده شده بود، به کمبود جدی منابع مرتبط با حقوق مالکیت فکری به طور کلی و حقوق مالکیت ادبی و هنری به طور خاص پی بردم. کارهای علمی صورت گرفته در این زمینه اعم از کتاب، مقاله، پایان نامه و سایر فعالیتهای پژوهشی، از یک سو با توجه به اهمیت غیرقابل انکار این رشته از حقوق در حیات اقتصادی و تجاری، بسیار اندک هستند و از سوی دیگر، تمامی ابعاد موضوع را مورد بررسی و مطالعه قرار نداده اند. این امر و نیز ایجاد دوره های کارشناسی ارشد حقوق مالکیت فکری در چند دانشگاه مهم کشور و زمینه سازی برای ایجاد دوره های کارشناسی ارشد حقوق فناوریهای اطلاعاتی و ارتباطی که مسائل تازه های را در خصوص حقوق مالکیت فکری مطرح می کند. انگیزه های لازم را در مؤلف برای تدوین کتابی در زمینه حقوق مالکیت ادبی و هنری فراهم کرد.

در آنچه تقدیم می شود تلاش شده تا مفاهیم بنیادی و مسائل مهم این رشته از حقوق تبیین شود. بدین منظور، قوانین و مقررات حقوق ایران مبنا قرار گرفته است.

با این حال، از آنجا که پیدایش و گسترش روزافزون فناوریهای اطلاعاتی و ارتباطی از جمله ماهواره و اینترنت و نرم افزارها و نیز مقتضیات اقتصادی و تجاری بین المللی و سرانجام توسعه دامنه حمایت به تمامی دست اندرکاران محصولات فرهنگی، مفاهیم و مسائل تازه ای را وارد حقوق مالکیت فکری کرده اند، برای توضیح آنها حقوق دو کشور فرانسه و آلمان که از نظام حمایتی حق مؤلف پیروی می کنند و نیز مقررات اروپایی و بین المللی به طور هم زمان مورد مطالعه قرار گرفته است. در واقع، از این طریق مؤلف بر آن بوده تصویبستاً کاملی از حقوق مالکیت ادبی و هنری ارائه نماید، با این امید که آنچه گردآمده بتواند مورد استفاده دانشجویان دوره های کارشناسی حقوق و کارشناسی ارشد حقوق مالکیت فکری و حقوق فناوری اطلاعات و ارتباطات و نیز قضات دادگاهها و وکلای دادگستری و به طور کلی جامعه حقوقدانان کشور قرار گیرد.

بر خود لازم می دانم از اساتید بزرگواری که مؤلف را در معرفی و گردآوری منابع، بازخوانی کتاب حاضر و رفع ایرادات آن یاری نموده اند، به ویژه از آقای دکتر سیدعلی آزمایش که ضمن بازخوانی مطالب، نکات ارزنده ای را از نظر شکلی و ماهوی یادآور شدند، همچنین از آقایان دکتر هادی وحید و دکتر ایرج بابایی تشکر و قدردانی کنم. به علاوه، مؤلف از مسئولان سازمان «سمت» از جمله آقای دکتر باقر انصاری مسئول بخش حقوقی و سرکار خانم شجاعی کارشناس محترم این سازمان که با جدیت تمام در آماده سازی کتاب برای چاپ تلاش کرده اند، و آقای حسین زریاب طراح و گرافیست هنرمند جلد این اثر، و نیز، از جناب آقای اسدالله معظمی گودرزی و سرکار خانم پریوش طلایی که با بهره گیری از تخصص و تجربه گرانقدر خود، کار مهم ویرایش کتاب را عهده دار بودند، سپاسگزاری نمایم.

بدیهی است کتاب حاضر به عنوان اولین تلاش جدی برای تدوین دوره کامل حقوق مالکیت ادبی و هنری خالی از ایراد نیست. به همین دلیل مؤلف از دریافت تذکرات و نقطه نظرات اساتید، دانشجویان و حقوقدانان محترم برای تکمیل کتاب حاضر و رفع ایرادات آن استقبال می کند.

مقدمه

حقوق مالکیت ادبی و هنری به عنوان یکی از شاخه‌های اساسی حقوق مالکیت فکری در چند دهه گذشته، تحولات جدیدی را تجربه کرده است. پیدایش گونه‌های نو از آثار ادبی و هنری و رایانه‌ای علاوه بر گسترش موضوعات مورد حمایت، گاه اصول راهبردی این رشته از حقوق، نظیر ضرورت اصالت و عدم حمایت از ایده‌ها را با تردیدهای جدی روبه‌رو کرده است. توسعه روزافزون نرم‌افزارها، مفهوم حقوق مادی و معنوی و نیز مصادیق مستثنیات حقوق مادی را در مقایسه با آثار ادبی و هنری به مفهوم سنتی آن، دستخوش تغییرات اساسی کرده است. گسترش بیش از پیش تولید و عرضه محصولات فرهنگی و نقش قابل توجه آن در اقتصاد کشورها، لزوم حمایت از یاری‌رسانان این محصولات را تحت عنوان «حقوق مجاور» یا «حقوق مرتبط» موجب شده است، به گونه‌ای که این «حقوق» مدتهاست جزء جدایی‌ناپذیر حقوق مالکیت ادبی و هنری به شمار می‌آید. از سوی دیگر، پیدایش و گسترش ابزارهای اطلاعاتی و ارتباطی جدید، به ویژه شاهراه‌های اطلاعاتی یا اینترنت، اتخاذ تدابیر حمایتی نوین از آثار ادبی و هنری را ناگزیر ساخته است. سرانجام، اهمیت غیرقابل انکار اقتصادی و تجاری حقوق مالکیت فکری و ضرورت شناسایی بین‌المللی آثار و محصولات فرهنگی و یاری‌رسانان این عرصه، ایجاد سازمانهای جدید بین‌المللی نظیر سازمان جهانی مالکیت فکری و تدوین معاهدات بین‌المللی متعدد را به دنبال داشته است. اهمیت موضوع از دیدگاه تجارت بین‌المللی به حدی بوده که سازمان تجارت جهانی در سال 1994 موافقتنامه راجع به جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری موسوم به «تریپس» را تدوین کرد که بیشتر کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی به آن پیوسته اند.

کتاب حاضر با توجه به چنین نمایی از حقوق مالکیت ادبی و هنری، در هفت بخش تنظیم شده است. بخش اول تحت عنوان «آثار مورد حمایت» اصول راهبردی در حمایت از آثار ادبی و هنری و انواع آثار مورد حمایت، بررسی می‌شود. در بخش دوم با عنوان «حقوق ناشی از مالکیت آثار ادبی و هنری»، به مطالعه حقوق معنوی و مادی پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری اختصاص یافته است. «حقوق مجاور حق مؤلف» در بخش سوم کتاب، موضوع مطالعه قرار گرفته که شامل دو عنوان کلی «اشخاص مورد حمایت» و «حقوق مورد حمایت است. در بخش چهارم کتاب، «قراردادهای مرتبط با انتقال حقوق مادی» در دو فصل «قواعد مشترک» و «قواعد خاص» بررسی شده است. «حق مؤلف و حقوق مجاور در بستر مبادلات الکترونیکی» موضوع بخش پنجم است. در بخش ششم «ضمانت اجراهای نقض حقوق مالکیت ادبی و هنری» اعم از کیفری و مدنی مورد بحث قرار گرفته است و سرانجام، در بخش هفتم کتاب، مؤلف به بررسی «حقوق بین‌المللی مالکیت ادبی و هنری» در غیاب کنوانسیونهای بین‌المللی و نیز از دید کنوانسیونهای بین‌المللی پرداخته است.